

ՎԱՆՈ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

Վանաձորի Հովհ. Թումանյանի
անվան պետական համալսարանի
գրականության ամբիոնի պրոֆեսոր,
բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ԱՆԻ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

«Մատենադարան» Մ. Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի
գիտահետազոտական ինստիտուտի գիտաշխատող

ՀՏԴ 821.19.0

ՄԻ ՆՈՐԱՀԱՅՏ ԹՈՒՐՔԵՐԵՆ ԵՐԳ ԱՇՈՒՂ ՔՈՒՉԱԿԻՑ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. անտիպ երգ,
բանաստեղծությունների դիվան, հայրենների բանաստեղծական չափեր,
թուրքական աշուղական երգը հայկական գրաֆիկայում:

Ключевые слова и выражения: неопубликованная песня, диван стихов,
поэтический размер айренов, турецкая ашугская песня на армянской
графике.

Հայ աշուղ Նահապետ Քուչակի ստեղծագործության տպագրությունն
ունի մեկ դարի պատմություն: Հայագիտության մեջ առաջին անգամ 1917 թ.
աշուղ Քուչակից հայատառ թուրքերեն երկու երգ է տպագրել Հայկ
Աճեմյանը¹, ապա 1960 թ. յոթ երգ՝ Օննիկ Եգանյանը²:

Հարցն այն է, որ հայագիտության մեջ ավելի վաղ սկզբնավորվել է մի
թյուրիմացություն. 1882 թ. Արիստակես վարդապետ Տևկանցը տպագրել է
«Այս ծովական գիշերս ի բուն» սկսվածքով անանուն հայրենների շարքը, և
առանց ձեռագրական հիմքի այն վերագրել 16-րդ դարի աշուղ Նահապետ
Քուչակին³:

Ա. Տևկանցից հետո Կ. Կոստանյանցը հրատարակեց հայրենների նոր
շարքեր, և դրանք դիտեց որպես ժողովրդական ստեղծագործություններ՝
գրելով. «Ինչ որ կը վերաբերի Նահապետի անունով հայտնի երգի մասին,
միանգամայն կարող ենք ասել, որ նոքա առհասարակ ժողովրդական երգից

¹ Տե՛ս «Ծաղկաքաղ Վասպուրականի հայ ժողովրդական բանահյուսության»
ժողովածուն, Էջմիածին, 1917, էջ 91-96:

² Տե՛ս **Օ. Եգանյան**, Նահապետ Քուչակի հայատառ թուրքերեն տաղերը, Բանբեր
Մատենադարանի, թիվ 5, 1960:

³ Տե՛ս **Ա. Տևկանց**, Հայերգ, մեղեդիք, տաղք և երգք, Թիֆլիս, 1882:

առած կտորներ են և Նահապետն իսկապէս ժողովող է այդ մասերի, այլ ոչ՝ հեղինակ»⁴:

Ա. Տեկանցի այդ տպագրության մասին Սարգիս Հարությունյանը գրում է. «Տեկանցի միակ երեքուն հիմքը թերևս այն է եղել, որ իր ժողովածուում հիշյալ տաղաշարքից դուրս գետեղված մի ընդարձակ հայրենի («Գուգալ մ'ես յերեկ տեսայ») վերջում հիշատակված է Խառակոնիսցի (Վանեցի) Քուչակի անունը: Սակայն տարօրինակն այն է, որ Տեկանցն այդ երգի հեղինակ համարում է ոչ թե նախաբանում իր հիշատակած «Նահապետ վարպետ Քուչակին», այլ նրա թոռանը՝ Քուչակին, որը, ըստ նրա, եղել է նշանավոր աշուղ: Տեկանցի այս երկու պնդումներն էլ փաստարկված չեն և գիտական արժեք չունեն, մանավանդ որ այս երգի՝ մինչ այդ հրատարակված մեկ այլ տարբերակում և այլ ձեռագրերում վանեցի Քուչակի փոխարեն հիշատակված է այլ անձնանուն՝ Սարկավազ («Սարկավազ, ասող բանիս»), իսկ տարբերակներում՝ Կիրակոս երեց («Ասէ, Կիրակոս երեց»): Հետևաբար վիճելի է մնում այդ մեկ երգի՝ վանեցի Քուչակին պատկանելու հիշատակությունն անգամ»⁵:

Քուչակյան առեղծվածի լուծման հարցում չափազանց կարևոր գործ է կատարել Օննիկ Եգանյանը՝ «Բանբեր Մատենադարանի» հանդեսում տպագրելով աշուղի՝ մեզ հասած թուրքերեն 7 երգերը⁶՝ հիշատակելով, որ նրանն են նաև երկու հայերեն երգեր, որոնք, սակայն, չի տպագրել:

Այնուհետև 1971 թ. Շավիղ Գրիգորյանը Քուչակի այդ երգերի մասին գրում է. «Քուչակի այս հայերեն և թուրքերեն երգերը, ասացինք, հորինված են աշուղական տաղաչափությամբ, աշուղական գեղագիտության նորմերով, որով ոչ մի կասկած չի մնում, որ Նահապետ Քուչակը ոչ թե իր անունով մեզ հասած հայրենների, այլ հենց այդ աշուղական երգերի հեղինակն է»⁷, ապա նաև գրում է. «Նահապետ Քուչակն, իրոք, նշանավոր աշուղ է եղել և ստեղծել է իր ապրած դարին համապատասխան բարձրարժեք աշուղական երգեր, միայն թե՝ իր ժամանակին ընդունված ու

⁴ Տե՛ս **Կ. Կոստանյանց**, Միջնադարյան հայոց տաղեր ու ոտանավորներ, պրակ Ա և Բ, Թիֆլիս, 1892:

⁵ Տե՛ս **Ա. Հարությունյան**, Հայրենների խնդիրը և Ասատուր Մնացականյանի գիտական նոր համահավաքը, Պատմա-բանասիրական հանդես, 1996, թիվ 1-2, էջ 153-154:

⁶ Տե՛ս **Օ. Եգանյան**, Նահապետ Քուչակի հայատառ թուրքերեն տաղերը, Բանբեր Մատենադարանի, թիվ 5, 1960:

⁷ **Շ. Գրիգորյան**, Հայոց հին գուսանական երգերը, էջ 230:

սովորույթ դարձած թուրքերեն լեզվով»⁸: «Այդ երգերը տաղաչափված են աշուղական արվեստի վերին նորմերով և նյութի գերազանց իմացությամբ: Երևում է, որ Քուչակն իր ժամանակի կրթված, բազմակողմանիորեն զարգացած մարդկանցից մեկն է եղել: Իմացել է արևելքի երեք նշանավոր լեզուներն էլ, մինչև վերջին թելը յուրացրել է Ղուրանն ու Աստվածաշունչը, ուսումնասիրել է հարևան ժողովուրդների պատմությունն ու մշակույթը, դիցաբանությունն ու ֆոլկլորը: Դժվար չէ այդ բանում համոզվել՝ ծանոթանալով Քուչակի անվամբ մեզ հասած այն մի քանի երգերի հետ, որ գրի են առել Եղիա (Կարնեցի) Մուշեղյան-Աստվածատրյանցը 1721-1724 թթ. Թավրիզում և անանուն այլ գրիչներ՝ Վասպուրականում և այլուր», - գրում է Շ. Գրիգորյանը⁹:

Խաչիկ Ամիրյանը 1993 թ. Փարիզում տպագրում է «Թուրքալեզու հայ աշուղներ. Օսմանյան Կայսրություն. 16-20րդ դարեր» գիրքը, որտեղ գրում է. «Իսկ առաջին հայ աշուղը, որը ներկայանում է «աշըխ» անունումով, համարում է վանեցի Քուչակը, որն ապրել է 16-րդ դարի սկզբներին»¹⁰: Այս Խ. Ամիրյանը թուրքալեզու աշուղների կենսագրականներում գրում է. «Տարբեր հայերեն ձեռագրերում աշուղ Չիչակ, աշուղ Քուչակ, աշըղ Քեօչէկ, աշըղ Քուչէկ, նուաստ Քօչակ, Վանլի Քուչակ, Վանլի Քօչակ, Վանլի Քիւչար եւ թուրքերէն երգերում Քոչակ, Վանլի Քուչակ, Վանլի Ղօլքեօչակ, Վանլի Քօչակ, Վանլի Քեօչակ եւ Վանլի Քեօչէք անուններով ծանօթ աշուղը, համարեայ բոլոր հետազոտողների կողմից, համարում է Վանի շրջակայ Խառակոնիս գիւղում ապրած եւ գիւղի ս. Թորոս (Թէոդորոս) եկեղեցու գերեզմանատանը թաղուած Նահապետ Քուչակը, որն ապրել է հարիւր տարուց աւելի եւ մահացել 1592 թ.»¹¹:

Պողոս Խաչատրյանը 2000 թ. իր կազմած ժողովածուի մեջ հաստատաբար տպագրում է Քուչակ Վանեցու Աստվածածնին նվիրված գովքը՝ ծանոթագրության մեջ գրելով. «Նա գրաբարի համն առած մարդ է երևում, անշուշտ դպրանոց է հաճախել, գեթ թերի ուսում ստացել, թեպետ չգիտենք, թե որտեղ է սովորել:

Աշուղի կոչումը նրան ստիպել է գնալ տեղից տեղ, մշտապես թափառել: Երևում է, որ իր երգով ծառայել է ոչ միայն հայ շրջաններին, այլև

⁸ Շ. Գրիգորյան, Ո՞վ է, ի վերջո Նահապետ Քուչակը, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Ե., 1984, էջ 40:

⁹ Նույն տեղում:

¹⁰ Խ. Ամիրյան, Թուրքալեզու հայ աշուղներ. Օսմանյան Կայսրություն. 16-20րդ դարեր, էջ 18:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 181:

թուրքախոս հայությանը և թուրք բնակչությանը: Ըստ երևույթին ավելի շատ հորինել է թուրքերեն, քան թե հայերեն: Ամբողջապես հայերենով գրված «Գովանք Աստուածածնին» բանաստեղծությունը ոչ թե միջին հայերենով է, այլ ավելի գրաբարով (իհարկե, գրաբարի ոչ այնքան կատարյալ արտահայտությամբ): Այդ հանգամանքը հատկապես ուզում ենք ընդգծել, որովհետև Արիստակես Տևկանցից սկսած բանասիրության մեջ չարդարացված միտում է եղել միջնադարյան հայրենների ողջ հարստությունը վերագրելու աշուղ Քուչակ Վանեցուն՝ նրան տալով Նահապետ Քուչակ նորժամանակյա անվանումը: Եթե ամեն ինչ անտեսենք և համակերպվենք այդ բուռն ցանկությանը, ապա դրա դեմ կխոսի հայրենների դասական միջին հայերենը՝ ապացուցելով արհեստականորեն ձևավորված տեսակետի անհիմն լինելը: Եվ հետո. Քուչակը թե՛ հայերեն միակ երգում, թե՛ հայերեն-թուրքերեն խառը բանաստեղծության մեջ և թե՛ թուրքերեն խաղերում անպայման հիշատակում է իր անունը. այդ ինչպե՛ս է, որ հայրեններից ոչ մեկում նրա անունը չի տրվում, որի վկան են դրանք պահպանած հարյուրավոր ձեռագրեր»¹²:

Թեև հայ անվանի բանաստեղծ և միջնադարագետ Պարույր Սևակը դեռևս 1963 թվականին գրել է, որ հայրենները «Քուչակին վերագրելն արդյունք է թուրքիմացության, իսկ այժմ և այսուհետ առնվազն անիմացության»¹³, սակայն մինչև այժմ էլ որոշ գրականագետներ փորձում են անհիմն կերպով մեր հին գուսանաժողովրդական հայրենները կապել Քուչակի անվան հետ, անգամ դպրոցական ու բուհական դասագրքերում, նաև գիտական որոշ ուսումնասիրություններում շարունակում են պնդել այդ թուրք վարկածը՝ հանիրավի անտեսելով Քուչակ Վանեցու հայերեն և թուրքերեն աշուղական երգերը:

Այս թուրքիմացությանը նպաստել են նաև Արշակ Չոպանյանը¹⁴, Ավետիք Ղուկասյանը¹⁵, Մկրտիչ Մկրյանը¹⁶, Հրանտ Թամրազյանը¹⁷ և այլք:

Ավելին՝ ոչ միայն հայերեն, այլև աշխարհի տարբեր լեզուներով տարածվել են հայրենները՝ որպես Նահապետ Քուչակի

¹² Գանձարան հայ հին բանաստեղծության, աշխ. **Պ. Խաչատրյանի**, էջ 927:

¹³ **Պարույր Սևակ**, Սայաթ-Նովա, Ե., 1987, էջ 110:

¹⁴ Տե՛ս **Ա. Չոպանյան**, Նահապետ Քուչակի դիվանը, Փարիզ, 1902:

¹⁵ Տե՛ս **Նահապետ Քուչակ**, Հայրենի կարգավ, Ե, 1957, էջ 3-35:

¹⁶ Տե՛ս **Մ. Մկրյան**, Նահապետ Քուչակ, տե՛ս Հայ մշակույթի նշանավոր գործիչները V-XVIII դարեր, Ե. 1976, էջ 464-476:

¹⁷ Տե՛ս Նահապետ Քուչակի բանաստեղծական աշխարհը, աշխ. **Հ. Թամրազյանի**, Ե., 2001:

ստեղծագործություն¹⁸, մինչդեռ հայրեններն իրականում հայ հին ժողովրդական, գուսանաժողովրդական երգեր են, նաև միջնադարյան հեղինակային-անհատական երգեր:

Որքան էլ հայագիտության մեջ թյուրիմացությունը շարունակվել և խորացել է, միևնույն է, սկզբից ներք էղել են ողջամիտ բանասերներ, որոնք հաշվի են նստել ձեռագրական փաստերի հետ: Քուչակին որպես ոչ թե հայրենների հեղինակ, այլ որպես աշուղ ընդունել են Տ. Պալյանը¹⁹, Մ. Աբեղյանը²⁰, Աս. Մնացականյանը²¹, Օ. Եգանյանը²², Հ. Սահակյանը²³, Ս.

¹⁸ Տե՛ս **Ֆրանսերեն**՝ Tchobanian A., La roseraie d'Armenie, t. 2, Paris, 1923, նաև Cent poèmes d'amour d'exil /par Nahapet Khutchak; Trad. par Vahé Godel. Paris : Orphee; La difference, 1991. 125 p., նաև **ռուսերեն**՝ Nahapet Kuceac, Cântece - ANI – Anuarul culturii armene, București, 1941, pag. 256. Traducere de Mircea Gheorghiu și Gr. Avakian, նաև **անգլերեն**՝ Blackwell, Alice Stone. Armenian Poems, Rendered into English Verse. Boston, MA: Atlantic Printing Company, 1917, նաև Come Sit Beside Me and Listen to Kouchag: Medieval Poems of Nahabed Kouchag. Translated by Diana Der Hovanessian. Ashod Press, 1984, 85 p., նաև A hundred and one hayrens /Nahapet Kouchak; Introd. by W. Saroyan; English transl. by E. Osers. Yerevan : Nairi, 1998. 127 p. A handred and one hayrens =Հարյուր ու մեկ հայրեն /Nahapet Kouchak; Design by G. Marikian. Yerevan : Nairi, 2012. 108 p., նաև **բուլղարերեն**՝ Нахабед Кучак: Синя птица, златно перо: стихотворения.- Пловдив: Изд. Хоризонти, 2009.- 128 с. Подбрал и превел превод Марко Марков, նաև Нахабед Кучак: Целувката, която ти дари ми...- София Пловдив: Парекордзаган, 2011.- 63 с. Превод от арменска език Агоп Мелконян, նաև **ռուսերեն**՝ Песни любви, пер. А. Амбарцумяна, СПб, 1904, նաև Наапет Кучак. Стихотворения, пер. Ал. Степана, предисл. М. Мкряна, Ер., 1941, նաև Сто и один айрен, предисл., составл., подстроч. пер. Л. Мкртчяна, Ер., 1976, նաև **գերմաներեն**՝ Hundertundein Hairen /Von Nahapet Khutschak. Jerewan : Nairi, 1999. 106 S. Hundertundein hairen =Հարյուր ու մեկ հայրեն /Nahapet Khutschak; Umschlaggestaltung von G. Marikian. Jerewan: "Nairi", 2012. 105 S. և այլն:

¹⁹ Տե՛ս **Տ. Պալյան**, Անյիշատակ հայ աշուղ մը, Հանդես ամսօրյա, 1897, էջ 344-345:

²⁰ Տե՛ս **Մ. Աբեղյան**, Երկեր, հտ. Բ, Ե., 1967:

²¹ Տե՛ս **Աս. Մնացականյան**, Հայրենների և Նահապետ Քուչակի մասին, Պատմա-բանասիրական հանդես, Ե., 1958, թիվ 2, էջ 234-257, **Աս. Մնացականյան**, Միջնադարյան սիրո հայրենների անդրանիկ ժողովածուն և հայրենների հարցը, տե՛ս Էջեր հայ ժողովրդի պատմության և բանասիրության, Ե., 1971, էջ 96-126, Հայրեններ, աշխ. **Աս. Մնացականյանի**, Ե., 1995, էջ 8-40:

²² Տե՛ս **Օ. Եգանյան**, Նահապետ Քուչակի հայատառ թուրքերեն տաղերը, Բանբեր Մատենադարանի, թիվ 5, 1960:

²³ Տե՛ս Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծությունը, աշխ. **Հ. Սահակյանի**, հտ. Ա., Ե., 1986:

Հարությունյանը²⁴, Շ. Գրիգորյանը²⁵, Խ. Ամիրյանը²⁶, Պ. Խաչատրյանը²⁷, Վ. Եղիազարյանը²⁸ և այլք:

Հարկ է նշել, որ Քուչակին աշուղ են համարում նաև թյուրքալեզու գրականության մեջ²⁹:

Սույն հոդվածի **արդիականությունը** Նահապետ Քուչակի թուրքերեն աշուղական մի անտիպ երգի հրապարակումն է: Մեր **նպատակն** է գիտական հանրությանը ներկայացնել Քուչակից ևս մեկ անտիպ թուրքերեն աշուղական երգ, որ ակնհայտ դառնա հայագիտության մեջ Քուչակին թյուրիմացաբար հայրենների հեղինակ համարելու անհիմն վարկածը:

Հոդվածի **խնդրո առարկան** աշուղ Քուչակ Վանեցու «Սուրմալ չաքմիշ» սկսվածքով երգն է, որի հրապարակումն ինքնին գիտական նորույթ է: Հոդվածի հիմքում պատմական, կուլտուր-պատմական,

²⁴ Տե՛ս **Ս. Հարությունյան**, Նահապետ Քուչակ, տե՛ս Հայկական սովետական հանրագիտարան, հտ. 8, Ե., 1982, էջ 172-173, **Ս. Հարությունյան**, Հայրենների խնդիրը և Ասատուր Մնացականյանի գիտական նոր համահավաքը, Պատմա-բանասիրական հանդես, 1996, թիվ 1-2, էջ 153-168:

²⁵ Տե՛ս **Շ. Գրիգորյան**, Հայ հին գուսանական երգեր, Ե., 1971, **Շ. Գրիգորյան**, Ո՞վ է ի վերջո, Նահապետ Քուչակը, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Ե., 1984, № 7, **Շ. Գրիգորյան**, Ո՞վ է իրականում Նահապետ Քուչակը, Բազմավեպ, 2000, ՃԾԸ 1-4, էջ 231-246, **Շ. Գրիգորյան**, Հայ աշուղական գրականության պատմություն, Ե., 2002, էջ 76-102:

²⁶ Տե՛ս **Խ. Ամիրյան**, Թուրքալեզու հայ աշուղներ. Օսմանյան Կայսրություն. 16-20րդ դարեր, Փարիզ, 1993:

²⁷ Տե՛ս Գանձարան հայ հին բանաստեղծության, աշխ. **Պ. Խաչատրյանի**, Ե., 2000:

²⁸ Տե՛ս **Վ. Եղիազարյան**, Հայրեններ, Վանաձոր, 2007, **Վ. Եղիազարյան**, Քուչակյան թյուրիմացություն, թե՛ անիմացություն, Գրական թերթ, 2008, 25 հունվարի, **Վ. Եղիազարյան**, Նահապետ Քուչակը և նրա անունով մեզ հասած երգերը, Գրականագիտական հանդես, 2016:

²⁹ Տե՛ս **Ա. Երևանլի**, Հայ-ադրբեջանական ժողովրդական բանահյուսության կապերը, Эрмэни-азэрбайчан шифаһи халг эдэбиһяты элагэлэри, Երևան, 1958, էջ 177, **Vasfi Mahir Kocatürk**, Saz Şiiri Antolojisi, Ayyıldız, Mtb. Ank. 1963, s. 21, **ziz** **Cifrrzad**, Azırbaycanın aşiq vü şair qadınları, Bakü, 1974, էջ 152-156, **Բարաֆիլ Ապպասով**, Ազերպայձան Ֆոլկլորն XIX Էսր Էրմէնի Մէնապլէրիստէ, Բաքու, 1977, էջ 23-32, **K. Pamukciyan**, Ermeni Harfli Türkçe Metinler, Aras yay. Ist., s. 107, **Mehmet Bayrak**, Alevi-Bektasi Edebiyatında Ermeni Aşıkları (Aşuğlar), Ankara, 2005, **Azad Nıbiyev**, Azırbaycan xalq ıdı biyyatı, II hissı, Bakı, 2006, էջ 93-101 /http://elibrary.bsu.az/kis/1615.pdf, հասանելի էր 24.02.2017/, նաև Azırbaycan dastanları (toplayib nışır hazırlayan A. Nıbiyev-dir), Bakı, 1977, էջ 119-129 և այլն:

տեքստաբանական **մեթոդներն** են՝ աղբյուրագիտական-
ձեռագրագիտական սկզբունքների կիրառմամբ:

Աշուղ Քուչակի անունով մեզ հայտնի են ոչ միայն հայերեն աշուղական 11 երգեր, այլև 1 հայերեն-պարսկերեն երգ և 17 թուրքերեն երգեր, որոնցից մեկն էլ հենց խնդրո առարկա «Սուրմայ չաքմիշ» սկսվածքով անտիպ երգն է:

Երգի մասին առաջին վկայությունը «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան մատենադարանի» Ա հատորում է³⁰, որից տեղեկանում ենք, որ Մաշտոցի անվան մատենադարանի 3316 ձեռագրում կա Քուչակից մի երգ, սակայն չի նշվում երգի վերնագիրը: Ավելի ուշ՝ 2008 թ., «Ցուցակ հայերեն ձեռագրերի հայատառ թուրքերեն նիւթերի եւ հայատառ թուրքերեն ձեռագրերի» Հասմիկ Ստեփանյանի կազմած ժողովածուից հայտնի է դառնում, որ թիվ 3316 ձեռագրի 218 ք էջում «Սուրմայ չաքմիշ...» սկսվածքով թուրքերեն երգն է³¹:

Արդ՝ Քուչակի անտիպ թուրքերեն երգերից մեկը՝ «Սուրմայ չաքմիշ» սկսվածքով, Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի թիվ 3316 ձեռագրի 218 ք էջից առաջին անգամ հրապարակում ենք որպես աշուղ Նահապետ Քուչակի անտիպ երգ, որի տեքստը պատրաստել և հայերեն թարգմանությունը կատարել է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Արաբատառ ձեռագրերի նկարագրության և ուսումնասիրության բաժնի կրտսեր գիտաշխատող, թուրքագետ Անի Ավետիսյանը:

Սուրմայ չաքմիշ կօզլարինայ, իստար ալայ³² ճանումը՝ գ

Կուն օլուր խազալ թօքուլուր փօզուլուր կուլզանըմըզ.

Կուն օլուր խազալ թօքուլուր փօզու:

Յաղիդաթ տուր մարիփաթ տուր շարիեաթ տուր դափըմըզ³³

Կեալ շարիեաթ դափուսինայ դօռալար տիվանըմըզ

Պիր կուն կեալուր ջան ալիջի ալինդայ հախ հօքմի վար

Դիլ դուրթուր պէլ բուքուլուր քասալար Քարվանըմըզ

Եթմիշ իքի ասնափ կեարաք քի իկիրմի դօրթ տուր փիրումը՝ գ

³⁰ Մաշտոցի անվան մատենադարանի 3316 ձեռագրում Քուչակի երգի գոյության մասին տեղեկանում ենք «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան մատենադարանի» Ա հատորից (տե՛ս «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի», հտ. Ա. Ե., 1965, էջ 987):

³¹ Ցուցակ հայերեն ձեռագրերի հայատառ թուրքերեն նիւթերի եւ հայատառ թուրքերեն ձեռագրերի, Ե., 2008, էջ 61:

³² իստար ալայ-բառացի՝ ուզում է առնել, փխր.՝ ուզում է դյութել:

³³ դափը- բառացի՝ դուռ, փխր.՝ ուղի, ելք:

Կեարաք օնդայ չիկնայ պիլսայ ահլ օլայ արքանըմը՝ զ
Խօջայ սարլար խօջա փիրլար կեթմագ տունեադան մալըմը՝ զ
Քուչակէ՝ տ էր ման օլանդայ³⁴ պօշ դալուր մէյտանըմըզ:

Այժմ գետեղենք այդ երգի հայերեն թարգմանությունը, որը կատարել է
Անի Ավետիսյանը:

Սուրմա է քաշել աչքերին, ուզում է դյութել մեր հոգին,
Օր կլինի՝ գեղեցկությունը կխամրի, կչորանա մեր վարդաստանը,
Օր կլինի՝ գեղեցկությունը կխամրի,
Ճշմարիտն է, շնորհն է, շարիաթն է մեր ուղին,
Արի՛ դեպ շարիաթի դուռը, որ բանալին է մեր դատաստանի,
Մի օր կգա հոգեառը՝ ձեռքին՝ իրավունք-իշխանություն,
Լեզուն կբռնվի, մեջք կկքվի, կանգ կառնի մեր Քարավանը,
Յոթանասուններկու վարպետ է պետք, մերը՝ քսանչորս փիր է,
Որ կարողանան առաջնորդ և պաշտպան լինեն մեզ,
Վարպետներ՝ ր և Մե՛ծ փիրեր, չի՛ գնա աշխարհից մեր մալը,
Քուչակն ասում է՝ ես կմեռնեմ, դատարկ կմնա մեր մեյդանը:

Հաշվի առնելով, որ երգը գրված է աշուղական տաղաչափության
կանոններով՝ փորձել ենք նաև տաղաչափել որպես 15 վանկանի
ոտանավոր՝ կազմված 4+4+4+3 տաղաչափից, որը, մեր կարծիքով, դիվանի
է, թեև բնագիրն ունի որոշակի շեղումներ: Դիվանի երգատեսակի մասին
հայ աշուղագիտության մեջ հիշատակել է Գ. Լևոնյանը³⁵:

Սուրմա է քաշել աչքերին, կուզե դյութել մեր հոգին,
Օր կլինի՝ վարդաստանը կչորանա, կխամրի,
Օր կլինի՝ գեղեցիկը կխամրի:
Ճշմարիտն է, շնորհն է, շարիաթն է մեր ուղին,
Արի՛ դեպ շարիաթի դուռը՝ դատաստանի բանալին,
Մի օր կգա մեր հոգեառը՝ իր իրավունքը ձեռքին,
Լեզուն, մեջքը կբռնվեն, կանգ կառնի մեր Քարվանը,
Յոթանասուններկու վարպետ ու քսանչորս փիր է պետք,
Որ կարենան լինել և մեր առաջնորդն ու պաշտպանը,
Վարպետներ՝ ր ու Մե՛ծ փիրեր, չի՛ գնա աշխարհից մալը
Քուչակն ասաց՝ ես կմեռնեմ, կդատարկվի մեյդանը:

³⁴ օլանդայ- բնագրում սխալ է, պետք է լինի *օլունդայ* (թրք. ölünde)՝ ձև նշանակում
է մահացած, անշնչացած):

³⁵ Տե՛ս Գ. Լևոնյան, Երկեր, Ե., 1963, էջ 152, էջ 166-169:

«Սուրմա է քաշել աչքերին» սկսվածքով դիվանին կյանքի և գեղեցկության անցողիկության մասին տիպիկ մի աշուղական երգ է:

Աշուղը գիտի, որ թեև գեղեցիկը, սերը համակում է հոգին ու սիրտը, բայց միևնույն է՝ գալու է մի օր, որ հոգում ծաղկած վարդասանը խամրելու և չորանալու է: Իսկ մահն անխուսափելի է, քանզի մի օր հաստատ գալու է հոգեառը և իրեն տրված իրավունքով առնի մեր հոգին: Կյանքի շարունակականությունը պատկերող Քարավանի անծայրածիր ճանապարհն ինչ-որ մի պահի, ինչ-որ մի տեղում, միևնույն է, իր կանգառն է ունենալու: Եվ միայն սրա գիտակցությունը պիտի մարդուն ստիպի ապրել ճշմարիտ, մաքուր կյանքով, որի միակ ելքը Աստծո գոյությանը հավատալու և նրա կանոններով ապրելու մեջ է: Ուստի պիտի ապրել դրախտի ակնկալիքով՝ շարիաթի օրենքներին համապատասխան:

Երգի վերջում աշուղ Քուչակը հիշատակում է նաև իր անունը՝ գիտակցելով, որ ինքը կմեռնի՝ դատարկ թողնելով աշուղի հրապարակ-մեյդանը, սակայն իր երգ-հարստությունը կմնա այս աշխարհում:

Աշուղ Քուչակի ասելիքը հստակ է, ինքն էլ որպես մահկանացու կլքի այս աշխարհը, բայց կմնա իր անունն ու երգը՝ որպես հավերժի ճամփորդ:

Վ. Եղիազարյան, Ա. Ավետիսյան

ՄԻ ՆՈՐԱՀԱՅՑ ԹՈՒՐՔԵՐԵՆ ԵՐԳ ԱՇՈՒՂ ՔՈՒՉԱԿԻՑ
Ամփոփում

Նահապետ Քուչակի աշուղական հայերեն, հայերեն-պարսկերեն, թուրքերեն աշուղական տաղաչափությամբ հորինված այլ երգատեսակներից բացի Քուչակը գրել է նաև **դիվանի** աշուղական երգատեսակով, որի տաղաչափությունը բոլորովին տարբեր է, և ոչ մի կապ չունի հայրենների յամբ-անապեստյան տաղաչափության հետ: Քուչակը ոչ թե հայրենների, այլ աշուղական երգերի հեղինակ է, որոնցից մեկն էլ այս անտիպ «Սուրմայ չաքմիշ» սկսվածքով երգն է՝ պահպանված Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի թիվ 3316 ձեռագրում: Աշուղ Քուչակը երգի վերջում թողել է նաև իր անունը, մինչդեռ ոչ մի հայրենում չի հիշատակվում Քուչակի անունը՝ որպես հեղինակ: Աշուղ Քուչակի երգը հնչել է ոչ միայն հայերեն, այլ նաև թուրքերեն, ինչպես բազմաթիվ հայ աշուղների երգերը:

В. Егиазарян, А. Аветисян

ОДНА НОВАЯ ТУРЕЦКАЯ ПЕСНЯ АШУГА КУЧАКА
Резюме

Наапет Кучак, помимо песен, написанных армянскими, армяно-персидскими, турецкими ашугскими поэтическими размерами, работал также в ашугском песенном жанре дивана, метрика которого коренным образом

отличается и не имеет ничего общего с ямбо-анapestным поэтическим размером айренов (гномов). Кучак был автором не айренов, а других ашугских песен, одна из которых – неопубликованная песня с начальной строкой «Сурмай чакмиш», хранящаяся в Матенадаране имени Маштоца (рукопись № 3316). Ашуг Кучак в конце песни указал свое имя, между тем как ни в одном айрене не упоминается имя Кучака как автора. Песня ашуга Кучака звучала не только по-армянски, но и по-турецки, как и многочисленные песни армянских ашугов.

V. Yeghiazaryan, A. Avetisyan

A RECENTLY FOUND TURKISH SONG BY NAHAPET KUCHAK

Summary

Nahapet Kuchak along with his songs in Armenian, Armenian-Persian and Turkish composed in Ashugh (bard) metrics, created also in *Divani* bard type. This metric is absolutely different and has no reference to *Hayren* iambic-anapest.

Kuchak is not an author of *Hayrens* but rather a creator of bard songs. One of them, "Surmay Chakmish", preserved in the Matenadaran Collection, Ms. N 3316. Ashugh Kuchak wrote down his name at the end of the song, whereas in *Hayrens* there is no indication that Kuchak is the author.

Ashugh Kuchak's pieces have been song not only in Armenian but also in Turkish as well as the songs of many other Armenian ashughs.